

Γλωσσικά «λάθη» και διορθωτικές πρακτικές: η περίπτωση της κωμικόγλωσσας στα μέσα μαζικής κουλτούρας

Ευδοκία Ρεβίθη

Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη

Στην παρούσα μελέτη εξετάζω τη χρήση της γλώσσας και τα λεγόμενα «λάθη» της, όπως (ανα)παράγονται συστηματικά από ομιλήτρια ψυχαγωγικής εκπομπής και διορθώνονται χιουμοριστικά στον τηλεοπτικό λόγο (Moschonas & Spitzmüller 2010: 17-40). Συγκεκριμένα, το υλικό προέρχεται από αποσπάσματα εκπομπής με κεντρικό πρόσωπο τη Γωγώ, τα οποία προβάλλονται σε σατιρική ενότητα της εκπομπής «Καλό Μεσημεράκι» (ΣΚΑΪ, 2019-2023) με παρουσιαστή τον Νίκο Μουτσινά. Στόχος μου είναι να αναδείξω πώς τα επανειλημμένα γλωσσικά σφάλματα της ομιλήτριας μπορούν να ερμηνευθούν στο πλαίσιο της θεωρίας της *κωμικόγλωσσας* (jokelang) και ποιοι γλωσσικοί μηχανισμοί και διαδικασίες αξιοποιούνται, προκειμένου να κατασκευαστούν οι αποκλίνοντες τύποι (Φλιάτουρας & Κούκος 2019). Παράλληλα, μέσα από την καταγραφή των μεταγλωσσικών στάσεων που αναδύονται κατά τον σχολιασμό των αποσπασμάτων, διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο το «λάθος» λειτουργεί αφενός ως μέσο γλωσσικής οριοθέτησης και αφετέρου ως εργαλείο αυτοπροβολής της ομιλήτριας, που αξιοποιεί τη γλωσσική της ιδιομορφία για την ενίσχυση της τηλεοπτικής της παρουσίας. Τέλος, αναδεικνύεται ο ρόλος του χιούμορ στη διαμόρφωση ιδεολογιών περί «καθαρού» της γλώσσας, καθώς και στη νομιμοποίηση κοινωνικών ανισοτήτων μέσω του στιγματισμού ορισμένων μορφών λόγου και των φορέων τους (Švelch & Sherman 2017).

Λέξεις κλειδιά: γλωσσικό «λάθος», κωμικόγλωσσα, πρακτικές διόρθωσης, χιούμορ, μέσα μαζικής κουλτούρας

1. Εισαγωγή

Η ανάλυση της χρήσης της γλώσσας, των «λαθών» της και των πρακτικών διόρθωσής τους, μέσα από τηλεοπτικά δεδομένα, αποτελεί προνομιακό πεδίο μελέτης. Το μέσο αυτό παράγει μαζική κουλτούρα, δηλαδή κατασκευάζει και προωθεί συλλογικά ιδέες, πεποιθήσεις και στάσεις σε άτομα από διαφορετικά κοινωνικά περιβάλλοντα (Στάμου 2012: 22· Τσάμη 2018: 38-41). Στο πλαίσιο αυτό, στον τηλεοπτικό λόγο προβάλλεται συχνά από ειδικούς και μη η χρήση της γλώσσας ως κακό πρότυπο (Moschonas & Spitzmüller 2010: 17-40). Ωστόσο, η αξιολόγηση της γλώσσας ως θετικής-αρνητικής, καλής-κακής, χυδαίας ή πρόχειρης δεν προσεγγίζει τα γλωσσικά «λάθη» περιγραφικά, κατανοώντας ότι αποτελούν ενδείξεις επερχόμενης γλωσσικής αλλαγής, αλλά οδηγεί σε άκρατη τάση για ρύθμιση και γλωσσική οριοθέτηση (Ξυδόπουλος 2004, 2020: 199-238).

Τέτοιες πεποιθήσεις εγείρουν μεταγλωσσικές απόψεις που εκδηλώνονται με παρεμβατικές συμπεριφορές ή διορθωτικές υποδείξεις (Μοσχονάς 2004). Οι διορθωτικές πρακτικές είναι γλωσσικές, αφού επιτελούνται στη γλώσσα, και μεταγλωσσικές, διότι συμβαίνουν όταν κάποιος/α προσπαθεί να υπαγορεύσει σε κάποιον/α άλλον/η πώς να μιλάει ή να γράφει (Μοσχονάς 2004). Προσεγγίζοντας, λοιπόν, περιγραφικά την έννοια του γλωσσικού «λάθους», δεν ερμηνεύονται μόνο οι αποκλίσεις από την νόρμα, δηλαδή οι αποκλίσεις από τους κανόνες και τις κανονικότητες που διέπουν ένα γλωσσικό σύστημα στη συγχρονία του, αλλά πολύ περισσότερο αναδεικνύονται οι κοινωνικές προσδοκίες για την αποδοχή και τη διαχείριση των αποκλίσεων αυτών από τους ομιλητές και τις ομιλήτριες (Καρβούνης 2017).

Μάλιστα, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που τα ζητήματα αυτά γίνονται διαπραγματεύσιμα υπό το πρίσμα του χιούμορ (Τσάκωνα 2013: 67-69· Švelch & Sherman 2017· Τσάμη 2018: 70-75). Αυτό σημαίνει πως τηλεοπτικά πρόσωπα προβάλλονται και στοχοποιούνται για την «κακή» χρήση της γλώσσας τους, προκαλώντας το γέλιο σε τηλεθεατές και τηλεθεάτριες, και αναδεικνύοντας, παράλληλα, το χιούμορ ως αμφιλεγόμενο φαινόμενο. Από τη μία, γλωσσικά ατοπήματα προσφέρουν γέλιο και από την άλλη, εδραιώνονται ιδεολογίες για την καταστροφή και την αλλοίωση της γλώσσας, ενώ οι ομιλητές και οι ομιλήτριες που τα διαρθρώνουν χαρακτηρίζονται ως μη μορφωμένοι/ες (Švelch & Sherman 2017· Τσάμη 2018: 70-75).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά η Γωγώ, παρουσιάστρια ψυχαγωγικής εκπομπής, η οποία βρίσκεται συχνά στο επίκεντρο σχολιασμού για τα γλωσσικά της σφάλματα και μετατρέπεται σε πρόσφορο υλικό για την ενότητα άλλης ψυχαγωγικής

εκπομπής, το ενδιαφέρον της οποίας εστιάζεται, μεταξύ άλλων, στη στηλίτευση γλωσσικών «λαθών». Στο πλαίσιο της εκπομπής όπου η ομιλήτρια αυτή σχολιάζεται, έχει διατυπωθεί χαρακτηριστικά ότι «κάθε φορά καινούργιες λέξεις χαλάνε», καθώς και ότι «πια μιλάμε ότι υπάρχει στόχος να τελειώσει η γλώσσα».

Παρά τις επανειλημμένες επισημάνσεις αυτού του τύπου, η Γωγώ συνεχίζει να παράγει, στον προφορικό και αυθόρμητο λόγο της, γλωσσικά «λάθη», έχοντας πλέον διαμορφώσει, όπως η ίδια αναφέρει, «μια διάλεκτο δική της». Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνει, έστω και παράδοξα, την αναγνωρισιμότητα και τη διαφοροποίησή της στο τηλεοπτικό τοπίο. Τελικά, η γλωσσική ποικιλία που χρησιμοποιεί η Γωγώ μπορεί να θεωρηθεί ιδιόλεκτος και να λειτουργήσει ως σήμα κατατεθέν της τηλεοπτικής της περσόνας.

2. Κωμικόγλωσσα: η περίπτωση της Γωγώς

Τα γλωσσικά «λάθη» της Γωγώς μπορούν να ιδωθούν συνολικά και να συγκαταλεχθούν στην ειδική κατηγορία της λεγόμενης *κωμικόγλωσσας* (jokelang), η οποία ανήκει στο ευρύτερο φάσμα των *κατασκευασμένων* (constructed), *τεχνητών* (artificial) ή *σχεδιασμένων* (planned) γλωσσών. Οι γλώσσες αυτές, που συχνά αποκαλούνται *συνοπτικά κατασκευόγλωσσες* (conlangs), αποσκοπούν στην κωμική πραγμάτωση της γλωσσικής έκφρασης, ιδίως στο πλαίσιο λογοτεχνικών έργων ή τηλεοπτικών σειρών (Φλιάτουρας & Κούκος 2019). Από την άποψη της χιουμοριστικής λειτουργίας, οι κωμικόγλωσσες εντάσσονται στη θεωρία του απροσδόκητου, σύμφωνα με την οποία το γέλιο προκύπτει από την παραβίαση των προσδοκιών του/της αποδέκτη/τριας (Attardo 2001· Τσάκωνα 2004, και τις εκεί αναφορές).

Ανάλογα παραδείγματα κωμικόγλωσσας συναντώνται διεθνώς, όπως η Zango του Rick Harrison, μια γλώσσα κατασκευασμένη εξ ολοκλήρου εκ του μηδενός, και η Animalic, που χαρακτηρίζεται από μη κατανοητούς συνδυασμούς υπαρκτών λέξεων (Φλιάτουρας & Κούκος 2019). Στο ελληνικό πλαίσιο, μορφές παικτικής γλωσσικής κατασκευής, αν και ηπιότερες και περισσότερο προσανατολισμένες στη σάτιρα, εμφανίζονται ήδη στο έργο του Δημήτρη Ψαθά (Μαντάμ Σουσου) και του Νίκου Τσιφόρου, αλλά και του Μέντη Μποσταντζόγλου (Μποστ) με τη συνειδητή ανορθογραφία του και τη σατιρική ανατροπή της γλωσσικής κανονικότητας (Μπεκάκου & Φλιάτουρας 2018· Φλιάτουρας & Κούκος 2019).

Σύγχρονες εκφάνσεις του φαινομένου παρατηρούνται στο «Καφέ της Χαράς» των Χάρη Ρώμα και Άννας Χατζησοφιά, στα Φατσέικα, όπου, όπως και στην κωμικόγλωσσα της Γωγώς, η παικτική νεολογία λειτουργεί ως μηχανισμός χιούμορ, μεταγλωσσικού σχολιασμού και κατασκευής γλωσσικής και κοινωνικής ταυτότητας (Φλιάτουρας & Κούκος 2019).

Στην περίπτωση της Γωγώς, μπορούμε να μιλήσουμε για μια κλειστή κωμικόγλωσσα, η οποία έχει νόημα ύπαρξης μόνο όσο προβαλλόταν σατιρικά μέσα από την εκπομπή «Καλό Μεσημεράκι». Η γλώσσα της είναι συστηματική, καθώς διέπεται από νόμους και τάσεις λειτουργίας, αλλά και παραγωγική, καθώς διαθέτει μεγάλο αριθμό παικτικών λεξικών μονάδων. Οι παραγόμενοι τύποι της εντάσσονται, από την άποψη της γλωσσικής δημιουργικότητας, στην κατηγορία της παικτικής νεολογίας (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1986· Κατσούδα & Νάκας 2012). Η Γωγώ παράγει λεξικές μονάδες που καλύπτουν όλο το συνεχές της παικτικής κατασκευαστικότητας, από περιφερειακά γλωσσικά και εν δυνάμει στοιχεία έως αντιγλωσσικά στοιχεία, όπως οι σολοικισμοί. Ειδικότερα, παρατηρούνται φωνολογικοί και μορφολογικοί σχηματισμοί εκ του μηδενός, μεταβολές λεξικών μονάδων, μη παραγωγικές ή αδιαφανείς διαδικασίες, όπως η παρετυμολογία και η σύμφυση, καθώς και χρήση περιφερειακών λεξιλογίων ή μορφοσυντακτικών ασυμμετριών (Τσάκωνα 2013: 67-69· Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2015· Φλιάτουρας & Κούκος 2019).

Τέλος, ως προς τη λειτουργία του χιούμορ, η γλωσσική δημιουργικότητα της Γωγώς αποδεικνύεται ιδιαίτερα επιτυχημένη, καθώς αποτέλεσε αναπόσπαστο στοιχείο της εκπομπής του Νίκου Μουτσινά και συνδέθηκε με τη σατιρική προβολή του «λάθους». Παρά τις πολλαπλές αποκλίσεις από την «κανονική» χρήση, η γλώσσα της παραμένει απολύτως κατανοητή και επικοινωνιακά λειτουργική. Η «εσφαλμένη» χρήση της, επομένως, δεν συνιστά ένδειξη γλωσσικής ανεπάρκειας, αλλά λειτουργεί ως συνειδητός μηχανισμός αυτοπροβολής και στρατηγική συγκρότησης της τηλεοπτικής της ταυτότητας. Μέσω αυτής της διαδικασίας, η Γωγώ εδραιώνεται ως χαρακτηριστική περσόνα της μαζικής κουλτούρας, γεγονός που αποτυπώνεται και από την καθιέρωσή της με το προσωνύμιο «Γωγουλίνα».

3. Δεδομένα

Τα δεδομένα της έρευνας προέρχονται από την τηλεοπτική εκπομπή «Καλό Μεσημεράκι», η οποία προβλήθηκε στο κανάλι ΣΚΑΪ, κατά την περίοδο 2019-2023, με

κεντρικό παρουσιαστή και υπεύθυνο προγράμματος τον Νίκο Μουτσινά. Η αξιοποίηση τηλεοπτικών δεδομένων αποτελεί καταξιωμένη κοινωνιογλωσσολογική πρακτική, χάρη στη μεγάλη τους διάχυση και, άρα, στον ρόλο που αυτά διαδραματίζουν ως πρότυπα χρήσεων για το κοινό (Μακρή-Τσιλιπάκου 2012).

Συγκεκριμένα η ανάλυση βασίστηκε στην ενότητα της εκπομπής «Χρυσή Τηλεόραση», κατά την οποία η στηλίτευση γλωσσικών «λαθών» και η χιουμοριστική ανάδειξη ιδιότυπων εκφράσεων συνιστούσε βασικό μηχανισμό ψυχαγωγίας και γλωσσικού σχολιασμού. Τα αποσπάσματα της εκπομπής της Γωγώς προβάλλονταν στην ενότητα αυτή ύστερα από επεξεργασία, ώστε να είναι μαρκαρισμένοι οι αποκλίνοντες τύποι και να σχολιάζονται ζωντανά από τον Νίκο Μουτσινά, ενσωματώνοντας μεταγλωσσικό σχολιασμό και στοιχεία χιούμορ.

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε ύστερα από απομαγνητοφώνηση των διαθέσιμων επεισοδίων της εκπομπής «Καλό Μεσημεράκι» μέσω της πλατφόρμας YouTube. Από το υλικό αυτό συγκροτήθηκε σώμα δεδομένων με 400 ατάκες της Γωγώς, οι οποίες αναδεικνύονται κατά την προβολή των αποσπασμάτων.

4. Εργαλεία ανάλυσης

Η ανάλυση του υλικού στηρίχθηκε στη μελέτη των Φλιάτουρα & Κούκου (2019) για τα Φατσέικα, η οποία προσφέρει ένα λειτουργικό πλαίσιο για την εξέταση των γλωσσικών μηχανισμών κατασκευής λεξικών μονάδων, φωνολογικών, μορφολογικών, σημασιολογικών και λεξικολογικών. Ακόμα, αναλύονται οι παικτικές λεξικές μονάδες ως μορφές γλωσσικής δημιουργικότητας. Στο ίδιο πλαίσιο, εξετάζεται και ο ρόλος του λόγιου και μη λόγιου χρηστικού επιπέδου, μέσω φαινομένων λογοποίησης ή απολογοποίησης/ λαϊκοποίησης των τύπων, που συμβάλλουν στην κατασκευή της περσόνας της ομιλήτριας και στη διαμόρφωση του γλωσσικού της ύφους. Με άλλα λόγια, αναδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο η παρουσιάστρια διαχειρίζεται τα γλωσσικά «λάθη», άλλοτε για να προβληθεί ως μορφωμένη, κάνοντας για παράδειγμα υπερδιόρθωση,¹ και άλλοτε ως εντελώς αδαής.

Για τις κοινωνικές και μεταγλωσσικές απόψεις και στάσεις του κεντρικού παρουσιαστή, Νίκου Μουτσινά, αξιοποιώ τις έννοιες της ετεροδιόρθωσης και αυτοδιόρθωσης (Schegloff *et al.* 1977: 361-382· Jefferson 1987: 86-100· Μακρή-

¹ Βλ. σχετικά Ξυδόπουλος (2004, 2020: 199-238) και τις εκεί αναφορές.

Τσιλιπάκου 1997: 532-546, 2012: 928-939). Η πρακτική της διόρθωσης μπορεί να αφορά οποιοδήποτε στοιχείο της συνομιλίας για την αποκατάσταση των «λαθών» και είναι δυνατόν να εκκινήσει από οποιοδήποτε άτομο, αλλά να πραγματοποιηθεί είτε από το ίδιο είτε από κάποιον/α άλλον/η (Schegloff *et al.* 1977: 361-382). Η ετεροδιόρθωση, ωστόσο, δεν είναι επιθυμητή σε σχέση με την αυτοδιόρθωση και αποτελεί μαζί με τον σχολιασμό μέσο για τον στιγματισμό, τόσο των σχετικών τύπων, όσο και των χρηστών/τριών για τα οποία γίνονται «υπόλογοι/ες» (Jefferson 1987: 86-100· Μακρή-Τσιλιπάκου 1997: 535).

5. Ανάλυση υλικού

5.1. Μηχανισμοί και διαδικασίες κατασκευής λεξικών μονάδων

Αναλύοντας τα παραδείγματα της γλώσσας της Γωγώς φαίνεται πως οι γλωσσικοί μηχανισμοί αλλά και οι διαδικασίες που αξιοποιούνται συνδέονται σχεδόν με όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης – φωνολογικό, μορφολογικό, σημασιολογικό – αλλά και με το λεξιλόγιο. Μάλιστα, συλλειτουργούν ως αποτέλεσμα της συνεπίδρασης των γλωσσικών επιπέδων, για αυτό και είναι συνήθως διεπίπεδοι και διαβαθμίσιμοι. Εκκινούν συχνά από την ηχητική ομοιότητα, τη μορφολογική αλλαγή, και κυρίως την αναλογία, αλλά και από τις σημασιολογικές σχέσεις των λεξικών μονάδων, ενώ η βάση μπορεί να είναι είτε λεκτική είτε φραστική. Παρακάτω παραθέτω ενδελεχώς δειγματοληπτικά παραδείγματα:

(1) Φωνολογικοί μηχανισμοί και διαδικασίες: Σε φωνολογικό επίπεδο αξιοποιούνται στη γλώσσα της Γωγώς πρωτογενείς και δευτερογενείς μηχανισμοί και διαδικασίες. Συγκεκριμένα, πρωτογενείς φωνολογικοί μηχανισμοί και διαδικασίες που χρησιμοποιούνται είναι η ανομοίωση, λ.χ. *απαστραύτουσα* [απαστράπτουσα], *κτες* [χθες], η συνίζηση, λ.χ. *να ευχηθούμε σε όλες τις νιόνυφες* [νεόνυμφες], *το μαθαίνεις μωρό μου παπαγαλιά* [παπαγαλία] και η ηχηροποίηση/ αποηχηροποίηση, λ.χ. *σου έχω στείλει εδώ και πάρα πολύ γκαιρό* [καιρό], *φέρτε μου ένα... έναν συνθετήρα* [συνδετήρα]. Ακόμα, αξιοποιείται η παρωνυμία, λ.χ. *τους δίνετε τα φόντα σας* [φώτα], *να ενεργοποιήσουμε τα τσάρκα* [τσάκρα], *δεν μπορώ να ορθώσω λέξη* [αρθρώσω], *καλύπτετε όλοι τη χάσμα των... όλη τη φάσμα* [γκάμα], και αναγραμματισμοί/ ανασυλλαβισμοί λ.χ. *στο ανάλκιδρο να κάτσεις* [ανάκλιντρο], *αυτό το γλάνο βλέμμα* [λάγνο], *τελιδιάσκεψη* [τηλεδιάσκεψη] και *αξεσοράις* [αξεσοράιζ].

Παράλληλα, τα «λάθη» της Γωγώς ερμηνεύονται με βάση το φαινόμενο της παρετυμολογίας, ως αποτέλεσμα δευτερογενών φωνολογικών μηχανισμών. Ειδικότερα, ως προς το είδος μπορεί να οδηγούν σε φωνολογική απώλεια, λ.χ. *Ντουμπάι*; *Θέλω κάτι πιο ζωτικό* [εξωτικό], φωνολογική προσθήκη, λ.χ. *τον συμπαραστάχη μου* [συμπαραστάτη], φωνολογική τροπή, λ.χ. *ήταν σαν αλουμινόχορτο* [αλουμινόχαρτο] και μετακίνηση, λ.χ. *Μαλβίδες* [Μαλδίβες]. Σχετικά με τον βαθμό επενέργειας, εντοπίζεται φθογγική φωνολογική αλλαγή, λ.χ. *αυτά όλα είμαι εγώ, είμαι συσσωρευμένη* [συσσωρευμένη], συλλαβική, λ.χ. *να ανεβαίνει η τεσερόνη* [τεστοστερόνη] ή πολυτεμαχιακή, λ.χ. *θα γίνει μία εντίσιονερ με επώνυμους* [οντισιόν].

(2) Μορφολογικοί μηχανισμοί: Στην κωμικόγλωσσα της Γωγώς αξιοποιούνται αρκετοί μορφολογικοί μηχανισμοί, όπως η παρετυμολογία, είτε είναι φραστική λ.χ. *μπόντι πέι* [body painting], είτε λεκτική, λ.χ. *το δηλώνω ρητώς και ευστρατός* [ευθαρσώς]. Επιπλέον, πολλά παραδείγματα δείχνουν ότι χρησιμοποιείται η διαδικασία της σύμφυρσης,² λ.χ. *εμείς δεν είμαστε οπαδοί, ούτε οπαδόμαστε γενικότερα με τις ομάδες* [φανατίζόμαστε + οπαδός], *είναι εποχιακό, μόλις εποχιαστείτε* [προσαρμοστείτε + εποχή], *να μπορέσει να ανταπεξέλθει* [ανταπεξέλθει + ανταποκριθεί]. Στους μορφολογικούς μηχανισμούς εντάσσεται και η προσαρμογή δανείου (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1994) και καταγράφονται αρκετές περιπτώσεις στο υλικό, λ.χ. *το μπαγκράουντ του πλατού μας* [πλατό], *μια γκοσιπάετη εκπομπή* [γκόσιπ].

Ένας ακόμα μηχανισμός που διακρίνεται στη γλώσσα της Γωγώς είναι η αναλογική επέκταση ή αλλιώς εξομάλυνση (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας 2004). Η αναλογική επέκταση μπορεί να περιλαμβάνει την αλλομορφική εναλλαγή, είτε αυτή είναι θεματική, λ.χ. *το δάγκασε* [δάγκωσε], *σε πόσες ταινίες έχεις συμμετέχει* [συμμετάσχει], είτε είναι προσφυματική (κλιτική ή παραγωγική) λ.χ. *κάθεται και μετά ταμποναρίζεται* [ταμπονάρεται], *είμαι καλή εμπορεύτρια* [έμπορος]. Παράλληλα, η αναλογική επέκταση μπορεί να πραγματωθεί και μέσω της αλλαγής μορφολογικού χαρακτηριστικού, δηλαδή του γένους, λ.χ. *ένας τσιγάρος δρόμος* [τσιγάρο], της πτώσης, λ.χ. *άνευ νυστέρι* [νυστεριού], της κλιτικής τάξης, λ.χ. *βαθιό καλοκαίρι* [βαθύ] και της γραμματικής κατηγορίας, λ.χ. *εγώ είμαι πολυπράγμα* [πολυπράγμων].

² Βλ. σχετικά Ralli & Xydopoulos (2012) και Κατσούδα & Νάκας (2013).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η διαδικασία της υπερδιόρθωσης, ή/και της μεταπήδησης μεταξύ του λόγιου και μη λόγιου χρηστικού επιπέδου (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας 2004, 2018· Ξυδόπουλος 2004, 2020: 199-238). Κατά τον Φλιάτουρα & Κούκο (2019) ο μηχανισμός αυτός περιγράφει την ψευδο-λογοποίηση με τη μορφή της λόγιας ενίσχυσης, λ.χ. *και ενόψει εορτών* [εν όψει εορτών], την αμιγώς λογοποίηση, λ.χ. *ο Χ είναι σχεδιαστάς* [σχεδιαστής] και από την άλλη την ψευδο-απολογοποίηση με τη μορφή της ενίσχυσης της λαϊκότητας, λ.χ. *δεν θέλω να ευλογώ τα μούσια* [γένια] και της αμιγούς λαϊκοποίησης, λ.χ. *επειδή έχουν ξεχρονιστεί πάρα πολύ τα σχολεία* [εκσυγχρονιστεί].

Εντοπίζεται, επίσης, σε αρκετά παραδείγματα η αντικατάσταση/ υποκατάσταση, που μπορεί να χαρακτηρίζεται μορφηματική, λ.χ. - *μου δίνουν στίχο - Α!* και τα *μηλοποιείς* [μελοποιείς], αλλομορφική, λ.χ. *απαστράφτουσα* [απαστράπτουσα], ή ακόμα να σχετίζεται με την προσθήκη ή την αφαίρεση κάποιου προσφύματος, λ.χ. *είμαστε συνάδελφοι διότι ξέρετε ότι και εγώ ενασχολούμαι* [ασχολούμαι], να γίνεται πιο δραστικό το *παιχνίδι* [διαδραστικό]. Μορφολογικός μηχανισμός που αξιοποιείται στο υλικό είναι και η αλλαγή της λεξικής υπόστασης μέσω αποφραστικής λεξικοποίησης (από φράση σε λέξη), λ.χ. *καλά εμείς θα τα πούμε και κατιδία* [κατ' ιδίαν], αλλά και η αλλαγή της μορφολογικής υπόστασης, που μπορεί να πραγματώνεται είτε με την μορφολογικοποίηση φράσης/ παγιωμένης έκφρασης, δηλαδή από συντακτική φράση να γίνεται μορφολογικά δομημένη λέξη, λ.χ. *όταν σας δεσμεύω εναερίως* [στον αέρα (ενν. της εκπομπής)] ή να γίνεται σύνθετη λέξη, λ.χ. *να τρωγοπιείς καλά* [να φας και να πιείς καλά]. Τέλος, ενδέχεται να γίνεται αλλαγή της δόμησης ως αποτέλεσμα της παρετυμολογίας που οδηγεί είτε σε ημιδόμηση (αναγνώριση επιθήματος ή βάσης), λ.χ. *σανηγνευτικός* [σαηγνευτικός], είτε σε αναδόμηση, από παράγωγη σε σύνθετη και το αντίστροφο, λ.χ. *προπρόθεμα* [μακροπρόθεσμα] είτε σε ψευδοδόμηση, από απλή σε σύνθετη/ παράγωγη λέξη, λ.χ. *το κοστούμι αυτό σε κάνει στρέιτινγκ* [στρέιτ].

(3) Σημασιολογικοί μηχανισμοί: Στην κωμικόγλωσσα της Γωγώς εντοπίζονται μηχανισμοί σημασιολογικής αλλαγής (Καραντζόλα & Φλιάτουρας 2004: 161-165), όπως η αξιολογική αλλαγή, που περιλαμβάνει τη σημασιολογική βελτίωση, λ.χ. *βλέπω πως θα γονοποιήσουμε* [γονιμοποιήσουμε] και τη σημασιολογική δείνωση, λ.χ. *σου κάνει μόνο μακαρονάδες* [μακαρονάδες] και η εκφραστική αλλαγή που οδηγεί σε μεταφορά/ κυριολεξία, λ.χ. *είσαι αστρολόγος από αυτές που αστρολογεύουν* [γνωρίζουν καλά τα ζώδια] ή σε υπερβολή, λ.χ. *με το γλωσσάκι να τρισφογυρίζει* [τρεις φορές στριφογυρίζει].

Τέλος, παρατηρείται περιγραφική/αναφορική αλλαγή μέσω υποκατάστασης, λ.χ. *αξιοκρατικούς χορούς* [αριστοκρατικούς], *αθλογραφείς* [αθρογραφείς], *πρωτεύουν οι γάμοι* [προηγούνται].

(4) Λεξικολογικοί μηχανισμοί: Σύμφωνα με τον Φλιάτουρα & Κούκο (2019), η λεξικολογική αλλαγή αφορά υπαρκτές λεξικές μονάδες, εν δυνάμει λεξιλογικά στοιχεία και αντιγλωσσικά στοιχεία (σολοικισμούς). Πιο συγκεκριμένα, οι υπαρκτές λεξικές μονάδες μπορεί να είναι λαϊκότροπες ή διαλεκτικές, είναι αποτέλεσμα μετακίνησης ή δανεισμού από περιφερειακά/ ειδικά λεξιλόγια και συνήθως είναι χαμηλής συχνότητας, λ.χ. ο *σινεμάς* [σινεμά], *γευστογνώστης* [γευσιγνώστης], *μουμπουλώνουμε* [κουκουλώνουμε]. Επιπλέον, στις υπαρκτές λέξεις εντάσσονται οι παιδικές/ παθολογικές που δείχνουν ελλιπή κατάκτηση ή πραγμάτωση της γλώσσας (βλ. Μότσιου 2015), λ.χ. *για τους λάτρες του σινεμά* [λάτρες], *εφεύρηκε* [εφευρέθηκε], οι κωμικές, λ.χ. *γιουροβίζο* [γιουροβίζιον], *είμαστε γιουροβιζικοί* [γιουροφάν], ή μπορεί να προκύπτουν με υποκατάσταση μέσω συνωνυμοποίησης, λ.χ. *τιβεπερσόνες* [τηλεπερσόνες], ή αντωνυμοποίησης, λ.χ. *κάποιον που δεν θες εσύ και τον έχεις κάνει ad-follow* [unfollow].

Τα εν δυνάμει λεξικά στοιχεία³ αφορούν σημασιολογικούς νεολογισμούς, λ.χ. *λεπαρισμένη τρίχα* [η τρίχα έχει λέπια], ή δυνατές/ πιθανές λεξικές μονάδες, οι οποίες ως προς τη γραμματική τους κατηγορία μπορεί να είναι ουσιαστικά, λ.χ. *σουλουπώστρα* [αυτή που σουλουπώνει], ρήματα, λ.χ. *ενασχολούμαι* [ασχολούμαι], επίθετα, λ.χ. *πρωτόγνωρος γονείς* [πρώτη φορά γονιός], επιρρήματα, λ.χ. *σας δεσμεύω εναερίως* [στον αέρα της εκπομπής]. Ακόμα, με βάση τη μορφολογική κατηγορία τα εν δυνάμει λεξικά στοιχεία διακρίνονται σε απλές λεξικές μονάδες, λ.χ. *με κόλαθους ονόματα* [κόλαφος], παράγωγες, λ.χ. να μουν *ικόνιτα* [ινκόγκνιτο], αλλά και σύνθετες, λ.χ. *είμαι μονογονιδιακή οικογένεια* [μονογονεική].

Σχετικά με τα αντιγλωσσικά στοιχεία στη γλώσσα της Γωγώς κατασκευάζονται συνήθως με μορφολεξική ασυμμετρία λόγω χρήσης μη υπαρκτής λέξης, λ.χ. *έχω μείνει σπιτλες* [speechless], ή μη δυνατής αλλομορφίας, λ.χ. *συνεχίστε και στείλντε* [στέλντε], ή μη δυνατής δόμησης, λ.χ. *γκαστρούλα* [γυναίκα γκαστρωμένη, ρήμα + -ούλα], ενώ παρουσιάζεται και συντακτική ασυμμετρία σε παγιωμένη έκφραση ή ελεύθερη φράση

³ Βλ. σχετικά Booij *et al.* (2000: 832-840) και Πάλλη (2005: 80, 89).

είτε κατ' αντικατάσταση, λ.χ. *τους δίνετε τα φόντα σας* [φώτα], είτε κατ' αντιμετάθεση, λ.χ. *άναψα το μπάνιο στο φως* [φως, μπάνιο].

Ανακεφαλαιώνοντας, φαίνεται πως η παρουσιάστρια διαμορφώνει μια ιδιότυπη ιδιόλεκτο μέσα από τις συνεχείς αποκλίσεις από το τι θεωρείται γλωσσικά «ορθό», η οποία γίνεται σήμα κατατεθέν της, και μπορεί να θεωρηθεί κωμικόγλωσσα. Παρά τον χαρακτηρισμό αυτό, είναι αξιοσημείωτο πως δεν είναι εκ του μηδενός κατασκευασμένη, αλλά είναι βασισμένη σε φυσική γλώσσα.

Έτσι, είναι δυνατό να θεωρηθεί πως υπάρχει ένα συνεχές, όπως άλλωστε μπορεί να νοηθεί σε κάθε κωμικόγλωσσα, στο ένα άκρο του οποίου τοποθετούνται οι υπαρκτές λέξεις χωρίς ανασημασιολόγηση, δηλαδή περιθωριακές, λαϊκότροπες⁴ λέξεις και κοινά γλωσσικά «λάθη», και στο άλλο άκρο οι αντιγλωσσικές λέξεις, ή αλλιώς σολοικισμοί. Στο κέντρο του συνεχούς τοποθετούνται οι πιθανές ή δυνατές λέξεις. Ανάμεσα στο πρώτο άκρο και το κέντρο μπορούν να ενταχθούν οι παικτικοί σημασιολογικοί νεολογισμοί, που αποτελούνται από υπαρκτές λέξεις με ή χωρίς αλλαγές στη μορφολογία τους και νέα σημασία για παικτικούς λόγους. Από την άλλη, μεταξύ του κέντρου και του άλλου άκρου μπορούν να τοποθετηθούν παικτικές κατασκευές, που περιλαμβάνουν μη υπαρκτές λέξεις, όπως σχηματισμοί ύστερα από φαινόμενα όπως η αναλογία ή η παρετυμολογία.

5.2 Διορθώσεις και πρακτικές σχολιασμού: ετεροδιορθώσεις/ αυτοδιορθώσεις

Η ετεροδιόρθωση προκύπτει όταν η αποκατάσταση δεν γίνεται από τον ίδιο τον ομιλητή και την ίδια την ομιλήτρια, αλλά από άλλον συμμετέχοντα ή άλλη συμμετέχουσα και συχνά αναδεικνύει μεταγλωσσικές απόψεις και στάσεις, αξιολογήσεις για τη γλώσσα, ενώ ταυτόχρονα οδηγεί στον στιγματισμό και την υποτίμηση του ομιλητή ή της ομιλήτριας (Μακρή-Τσιλιπάκου 1997, 2012).

Στο υλικό της παρούσας μελέτης, οι ετεροδιορθώσεις προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από τον παρουσιαστή Νίκο Μουτσινά, ο οποίος, υιοθετώντας ρόλο γλωσσικού κριτή, επαναλαμβάνει ή σχολιάζει ειρωνικά τους αποκλίνοντες τύπους που χρησιμοποιεί η Γωγώ. Ήδη τα περισσότερα από αυτά τα «εσφαλμένα» στοιχεία έχουν μαρκαριστεί οπτικά κατά την τηλεοπτική επεξεργασία των αποσπασμάτων, γεγονός που καθιστά τη διόρθωσή τους προκατασκευασμένη και σκηνοθετημένη. Ενδεικτικά παραδείγματα:

⁴ Βλ. Ξυδόπουλος (2008: 233-260)

(1)

α. Γωγώ: το κρύο ενδέχεται τελικά για γίνουμε ένα;

Μουτσινάς: τι σε νοιάζει και αν δέχεται και αν δεν δέχεται

β. Γωγώ: αυτά τα μαγουλάκια, λες και τα έχουν φουσκώσει με λήλιον

Μουτσινάς: ποιο είναι το λήλιον; το λήλιον είναι το πιο ωραίο από όλα, να μαζευτούμε να πιούμε λίγο λήλιον

γ. Γωγώ: δεν επιτρέπω μέσα από αυτή την τηλεοπτική εκπομπή να παρεφέρεστε

Μουτσινάς: δεν παρεφέρομαι, πάρα πολύ ωραίο το παρεφέρεστε, κανείς δεν παρεφέρεται

δ. Γωγώ: γιατί εδώ είμαστε μια γκοσιπάετη εκπομπή

Μουτσινάς: γκοσιπαετής πόλεμος

Οι παρεμβάσεις αυτές λειτουργούν με παιγνιώδη τρόπο ως σχολιασμοί με κωμική πρόθεση, μετατρέποντας το «λάθος» σε κοινό σημείο γέλιου. Όπως παρατηρεί η Μακρή-Τσιλιπάκου (1997: 535), τέτοιες πρακτικές επιτελούν μεταγλωσσικό σχολιασμό, με στόχο να προβάλλουν πρότυπα «ορθότητας» και να υπογραμμίσουν το ποιος/α έχει το δικαίωμα να διορθώνει.

Παράλληλα, καταγράφονται περιπτώσεις που ο παρουσιαστής προβαίνει σε αποκατάσταση του εσφαλμένου τύπου, αντικαθιστώντας τον με τον «ορθό» και συνοδεύοντας τη διόρθωση με σχόλιο που συνδυάζει σαρκασμό και παιγνιώδη μεταγλωσσικό σχολιασμό. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, η ομιλήτρια κατασκευάζεται ως μη μορφωμένη περσόνα, ενώ ο παρουσιαστής ως μορφωμένος επιτελεί ρόλο διορθωτή. Ενδεικτικά παραδείγματα:

(2)

α. Γωγώ: φέρτε μου ένα, έναν συνθετήρα (ενν. τσιμπιδάκι για τα μαλλιά)

Μουτσινάς: ο συνθετήρας; είναι πιο λόγιο από το συνδετήρας, συνθετήρα έχετε; θα σου δώσει το καλύτερο, αν πεις ένα συνδετήρα, θα σου δώσει το απλό

β. Γωγώ: κοιτάτε πόσες εναλλαγές σας δίνει

Μουτσινάς: οι εναλλαγές τι ήταν; οι εναλλακτικές; πιο ωραίες οι εναλλαγές, βρε παιδί μου

γ. Γωγώ: τη Μαρία την έχουμε γνωρίσει μέσα από τα τηλεοπτικά πρότζεκ

Μουτσινάς: και το πιο ωραίο τι είναι, δεν καταλαβαίνει εκείνη τη στιγμή, δηλαδή το πρότζεκ, δεν της έλλειψε το -τ, και μια βδομάδα να περνούσε δεν θα έλεγε τι έχω ξεχάσει; βάλε ένα -τ-, είναι αλήθεια και πιο ωραίο το πρότζεκ. Και που το λες πρότζεκτ, αλλάζει τίποτα; φτύνεις, έχει πολλή σταγόνα, πρότζεκ, άκου, πρότζεκ με κορονοϊό, πρότζεκτ - σταγονίδιο, μπράβο το Γωγουλίνι

δ. Γωγώ: μονίμως τρέχει η επιχαιρότητα

Μουτσινάς: η επιχαιρότητα έχει δίκιο, επιχαιρότητα είναι, δεν είναι επικαιρότητα

Σε ελάχιστες περιπτώσεις, μέλη του πάνελ συμμετέχουν στη διαδικασία ετεροδιόρθωσης, αντικαθιστώντας τον εσφαλμένο τύπο με έναν άλλον εξίσου αποκλίνοντα, εντείνοντας έτσι τη σχεδιοποιημένη κωμικότητα των «λαθών». Ενδεικτικά:

(3)

α. Γωγώ: το δηλώνω ρητώς και... ευστρατός λέγεται;

Συνεργάτες: ευθρασώς

β. Γωγώ: αυτές οι μπουσκέτες (ενν. μπαγκέτες του μαέστρου)

Συνεργάτης: δεν είναι μπουσκέτες, είναι μπρουσκέτες

γ. Γωγώ: βενετενικά μιλάνε

Συνεργάτης: όχι ρε βενεζιάνικα

Η ειρωνική διόρθωση του «λάθους με λάθος» φαίνεται να γίνεται μεταγλωσσική πρακτική για την πρόκληση χιούμορ, υπογραμμίζοντας από τη μία τον παικτικό χαρακτήρα της εκπομπής και από την άλλη την προγραμματισμένη παραγωγή και προβολή του «λάθους» ως κωμικού πόρου.

Από την άλλη πλευρά, η αυτοδιόρθωση, δηλαδή η προσπάθεια του ίδιου του ομιλητή και της ίδιας της ομιλήτριας να διορθώσει ένα προηγούμενο εκφώνημα, εμφανίζεται

σπάνια στο υλικό. Στις περιπτώσεις αυτές, η Γωγώ προσπαθεί να αποκαταστήσει μόνη της τον «εσφαλμένο» τύπο, συχνά ενσυνείδητα και με απολογητική στάση.

(4)

α. Γωγώ: νομίζω ότι καλύπτετε όλοι τη χάσμα των... όλη τη φάσμα, συγγνώμη για το λάθος μου το λεκτικό

β. Γωγώ: είμαι καλή εμπορεύτρια, γιατί τα εμπορεύομαι κατάλαβες, είμαι εμπόρισα

Παρά το γεγονός ότι τέτοιες περιπτώσεις είναι περιορισμένες, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ειδικότερα, στο παράδειγμα (β), η αυτοδιόρθωση ενσωματώνεται στο τηλεοπτικό μοντάζ της εκπομπής «Καλό Μεσημεράκι» και μαρκάρεται, δηλαδή αποτυπώνεται γραπτώς, ως εσφαλμένη, αυτή τη φορά όχι από την ομιλήτρια, αλλά από την ίδια την ομάδα παραγωγής της εκπομπής του Νίκου Μουτσινά. Η ανορθογραφία αυτή δεν γίνεται αντιληπτή ούτε από τον παρουσιαστή, ο οποίος, ως διορθωτής και σχολιαστής των γλωσσικών «λαθών», θα μπορούσε θεωρητικά να επισημάνει την απροσεξία των συνεργατών του. Η περίπτωση αυτή αναδεικνύει, με τον πιο ειρωνικό τρόπο, ότι τα όρια μεταξύ του «εγγράμματος διορθωτή» και της «αμόρφωτης» ή «αδαούς» παρουσιάστριας είναι μάλλον ρευστά και αμφισβητήσιμα, αποκαλύπτοντας έτσι το αμφιλεγόμενο πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η ιδεολογία της διόρθωσης της γλώσσας.

6. Συμπεράσματα και συζήτηση

Συμπερασματικά, γίνεται σαφές πως τα λεγόμενα «λάθη» της Γωγώς δεν αποτελούν απλώς τυχαίες αποκλίσεις από τη νόρμα. Αντίθετα, συνιστούν μια κωμικόγλωσσα που είναι οργανωμένη και συστηματική, καθώς διέπεται από φυσικές γλωσσικές λειτουργίες και βασίζεται σε συγκεκριμένους μηχανισμούς που διασφαλίζουν την εσωτερική της συνέπεια. Αναδεικνύονται μηχανισμοί του εσωτερικού δανεισμού και της λόγιας παραγωγικότητας, ενώ σε επίπεδο μορφολογικής πλαστικότητας και λεξιλογικής ποικιλίας ενεργοποιείται το δυνητικό λεξιλόγιο, ανασύροντας στοιχεία από το λαϊκότροπο και περιθωριακό λεξιλόγιο. Σημαντικό είναι ότι οι «εσφαλμένοι» τύποι δεν επηρεάζουν την κατανόηση του λόγου, αλλά διαφυλάσσουν τη διαφάνεια και τη λειτουργικότητά του.

Παράλληλα, αξιοσημείωτος είναι ο συνδυασμός του απροσδόκητου: από τη μία ο ρόλος της κεντρικής παρουσιάστριας που γνωρίζει να χειρίζεται «σωστά» τη γλώσσα και προβαίνει σε λογοποίηση των τύπων, και από την άλλη η ημιμαθής Γωγώ που δημιουργεί λαϊκότροπες λέξεις και φράσεις. Αυτό διαμορφώνει έναν υβριδικό χαρακτήρα, μια περσόνα που προκαλεί το χιούμορ μέσω του παράλογου. Το χιούμορ δεν λειτουργεί απλώς ως μέσο ψυχαγωγίας· γίνεται στρατηγικό εργαλείο αυτοπροβολής, μετατρέποντας τα λεγόμενα «λάθη» σε πηγή αναγνωρισιμότητας. Μέσα από τη σκόπιμη προβολή των γλωσσικών αποκλίσεων, η Γωγώ αξιοποιεί τον στιγματισμό και τη στοχοποίησή της, για να ενισχύσει την τηλεοπτική της παρουσία και να εδραιώσει την περσόνα της ως χαρακτηριστική φιγούρα της μαζικής κουλτούρας.

Από την άλλη, η αντίληψη αυτή διαιώνίζεται από την εκπομπή του Νίκου Μουτσινά, καθώς η οριοθέτηση της γλωσσικής ποικιλίας μέσω του γέλιου αποτελεί μια αποδεκτή και απολύτως συντονισμένη διαδικασία με την κυρίαρχη ιδεολογία της γλωσσικής «καθαρότητας». Μέσα από αυτό το πλαίσιο, οι πρακτικές διόρθωσης, είτε ως ετεροδιόρθωση είτε ως αυτοδιόρθωση στοχεύουν να περιορίσουν τα «λάθη» και να υποδείξουν ότι το αποκλίνον είναι αποδεκτό μόνο μέσα στο πλαίσιο της ψυχαγωγίας. Τελικά, η κωμικόγλωσσα δεν λειτουργεί μόνο ως μέσο ψυχαγωγίας, αλλά και ως παράδειγμα προς αποφυγήν, αποκαλύπτοντας τις μεταγλωσσικές στάσεις και τις ιδεολογικές αντιλήψεις για τη γλωσσική οριοθέτηση που επικρατούν σε μέσα, όπως η τηλεόραση.

Συνολικά, η περίπτωση της Γωγώς αναδεικνύει τη σημασία της περιγραφικής και όχι ρυθμιστικής προσέγγισης των γλωσσικών «λαθών». Τα «λάθη» δεν αποτελούν απλά αποκλίσεις από τη νόρμα. Μπορούν να λειτουργήσουν ως εργαλείο χιούμορ, αυτοπροβολής, στρατηγικής συγκρότησης ταυτότητας και να πυροδοτήσουν την ανάδειξη απόψεων και στάσεων για τη γλώσσα. Ταυτόχρονα, η κωμικόγλωσσα, ως δυναμικό φαινόμενο, αποδεικνύεται ότι συνδέει τη γλωσσική δημιουργικότητα, την ψυχαγωγία, αλλά τελικά και την ιδεολογία, προσφέροντας ένα γόνιμο πεδίο για περαιτέρω μελέτη της σχέσης γλώσσας, χιούμορ και μαζικής κουλτούρας.

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1986. Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική. Θεσσαλονίκη: Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 65.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1994. *Νεολογικός δανεισμός – Άμεσα δάνεια από τη γαλλική και την αγγλοαμερικανική – Μορφοφωνολογική ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: Εστία.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 2015. Οι νεολογισμοί: Κατάρα ή ευχή για την ελληνική γλώσσα; *Φαινόμενο*. Λουξεμβούργο: Ελληνική Παροικία.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. & Α. Φλιάτουρας, 2004. Η διάκριση λόγιο/ λαϊκό στην ελληνική γλώσσα: Ορισμός και ταξινόμηση. *Πρακτικά 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (ICGL)*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Attardo, S. 2001. *Humorous texts: A semantic and pragmatic analysis*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Booij, G., C. Lehman & J. Mugdan. 2000. *An International Handbook on Inflection and Word Formation*. Berlin/ New York: Mouton de Gruyter.
- Georgakopoulou, A. 2000. On the sociolinguistics of popular films: Funny characters, funny voices. *Journal of Modern Greek Studies* 18 (1), 119-133.
- Jefferson, G. 1987. On exposed and embedded correction in conversation, Στο G. Button, J.R.E. Lee (επιμ.), *Talk and Social Organisation* Clevedon, England, Multilingual Matters, 86-100.
- Καραντζόλα, Ε., & Α. Φλιάτουρας 2004. *Γλωσσική Αλλαγή*. Αθήνα: Νήσος.
- Καρβούνης Χ. 2017. Γλωσσικός εξαρχαϊσμός και «ιδεολογική» νόρμα: Ζητήματα γλωσσικής διαχείρισης στη νέα ελληνική, Στο *Πρακτικά του 12ου Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* - vol. 1-2, 507-523.
- Κατσούδα, Γ. & Θ. Νάκας. 2013. *Όψεις της νεολογίας: Σύμφυση και επανευτομολόγηση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μ. 1997. ΚΡΑΣΙ ΗΜΙΑΦΡΩΔΗ και ΨΩΜΑΚΙΑ ΠΛΗΡΗΣ για να ΕΧΟΥΜΕ ΥΓΙΕΙΣ ΜΑΛΛΙΑ επειδή ΕΙΝΑΙ ΔΥΣΜΕΝΗ ΧΡΟΝΙΑ. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 17, 532-546.
- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μ. 2012. Η αυτο-/ετερο-διόρθωση ως μέτρο κοινωνιογλωσσικής επίγνωσης: Η περίπτωση της προσφώνησης/αναφοράς. Στο Ζ. Γαβριηλίδου, Α. Ευθυμίου, Ε. Θωμαδάκη, & Π. Καμπάκη-Βουγιουκλή (επιμ.), *Επιλεγμένα Πρακτικά του 10^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 929-939.
- Moschonas, S. & J. Spitzmuller. 2010. Prescriptivism in and about the media: a comparative analysis of corrective practices in Greece and Germany, Στο S. Johnson & T. M. Milani (επιμ.), *Language ideologies and media discourse: texts, practices, politics*. Continuum, 17-40.
- Μοσχονάς, Σ. 2004. Διορθωτικές πρακτικές, στο *Χρήσεις της γλώσσας* (Πρακτικά επιστημονικού συμποσίου), 3-5 Δεκεμβρίου, Αθήνα, 151-174.
- Μότσιου. Ε. 2015. Παρετυμολογία και παιδική γλώσσα. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση* 60, 110-119.

- Μπεκάκου, Π. & Α. Φλιάτουρας. 2018. Παιχνίδια (αν)ωρθογραφείας στον Μποστ. *Μποστ: ο συγγραφέας, ο γελοιογράφος και το έργο του*, Πρακτικά Συνεδρίου που οργανώθηκε για τον Μποστ στο ΤΕΦ./ΔΠ. 1-6 & 8.
- Ξυδόπουλος, Γ. 2004. Τι είναι τελικά τα γλωσσικά λάθη; *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 24, 519-530.
- Ξυδόπουλος, Γ. 2020. Μια διεισδυτική ματιά στα γλωσσικά λάθη. Στο Τσιτσανούδη-Μαλλίδη (επιμ.), *Το λάθος και η δυναμική του στη γλώσσα και στην επικοινωνία*, 199-238. Αθήνα: Gutenberg.
- Ράλλη, Α. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ralli, A. & G. J. Xydopoulos. 2012 Blend formation in Modern Greek, Στο V. Renner, F. Maniez & P. Arnaud (επιμ.), *Cross-disciplinary perspectives on lexical blending. Trends in Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter, 35-50.
- Schegloff, E. A. 1987. Between micro and macro: contexts and other connections. Στο J. C. Alexander, B. Giesen, R. Munch, N. J. Smelser (επιμ.), *The Micro-Macro Link*. Berkeley: University of California Press, 207-234.
- Στάμου, Α. 2012. Αναπαραστάσεις της κοινωνιογλωσσικής πραγματικότητας στα κείμενα μαζικής κουλτούρας: Αναλυτικό πλαίσιο για την ανάπτυξη της κριτικής γλωσσικής επίγνωσης. *Γλωσσολογία* 20.
- Švelch J. & T. Sherman. 2017. “I see your garbage”: Participatory practices and literacy privilege on “Grammar Nazi” Facebook pages in different sociolinguistic contexts. *New media & society* 00, 1-20.
- Τσάκωνα, Β. 2013. *Η κοινωνιογλωσσολογία του χιούμορ: Θεωρία, λειτουργίες και διδασκαλία*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Τσάμη, Β. 2018. Κείμενα μαζικής κουλτούρας και γλωσσική ποικιλότητα: κριτική ανάλυση και ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού. (Διδακτορική Διατριβή). Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Φλιάτουρας, Α & Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη. 2019. *Το λόγιο επίπεδο στη Σύγχρονη Νέα Ελληνική: από τον οίκο στο σπίτι και τανάπαλιν...* Αθήνα: Πατάκης.
- Φλιάτουρας, Α. & Θ. Κούκος. 2019. Τα φατσέικα ως μορφή κωμικόγλωσσας στην ελληνική γλώσσα. Πρακτικά ISTAL 23 (31 Μαρτίου-2 Απριλίου 2017). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.